

УДК 351.72:338

С. Гривківська

S. Hryvkivska

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ**FINANCIAL INSTRUMENTS FOR GOVERNMENT REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN MODERN CONDITIONS**

У статті здійснено аналіз обсягів та напрямів бюджетного фінансування сільськогосподарського виробництва; визначено пріоритетні напрями фінансування з огляду на наявні тенденції в галузі. Представлено найбільш ефективні фінансові інструменти державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах.

Ключові слова: фінансові інструменти розвитку сільськогосподарського виробництва, господарський механізм сільськогосподарського підприємства, державне регулювання сільськогосподарського виробництва.

В статье осуществлен анализ объемов и направлений бюджетного финансирования сельскохозяйственного производства; с учетом имеющихся тенденций в отрасли определены приоритетные направления финансирования. Представлены наиболее эффективные финансовые инструменты государственного регулирования развития сельскохозяйственного производства в современных условиях.

Ключевые слова: финансовые инструменты развития сельскохозяйственного производства, хозяйственный механизм сельскохозяйственного предприятия, государственное регулирование сельскохозяйственного производства.

Amounts and directions of budgetary financing of agricultural production are analyzed in the article. Taking into account current trends in the industry, priority directions for funding are identified. The most effective financial instruments of government regulation of the development of agricultural production in modern conditions are provided.

Keywords: financial instruments for agricultural production development, economic mechanism of agricultural enterprise, government regulation of agricultural production.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво є системоутворюючим елементом соціально-економічного розвитку країни, що вирішує питання забезпечення населення продовольством, впливає на життєзабезпечення, устрій та життєдіяльність сільських територій. На жаль, реформи в цьому секторі здійснювалися без чіткого бачення заходів стратегічної взаємодії і змісту економічних відносин. В результаті безсистемні перетворення призвели до різкого спаду обсягів агропромислового виробництва, зміни структури харчування населення, зростання обсягів імпорту продукції та підвищення імпортозалежності. Це далеко не повний перелік проблем, що вимагають негайного вирішення.

Аналіз досліджень та публікацій. Узагальнення, зроблені в результаті вивчення робіт вчених, що займаються проблемами розвитку сільськогосподарського сектора економіки (зокрема, С. Азізова, Я. Білоуська, М. Дем'яненко, А. Дібрової, Я. Жаліла, П. Канінського, В. Ключко, О. Лупенка, В. Месель-Веселяка, Г. Підлісецького, О. Попової, Г. Прунцевої, П. Саблука, В. Скорохода, О. Собкевича, В. Скупого, В. Русана, А. Юрченка та ін.), дозволяють стверджувати, що за останні роки сформувався певний фінансовий інструментарій державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, який характеризує спрямованість бюджетного фінансування за такими напрямками: виробничі дотації товаровиробникам (пряма бюджетна підтримка в розрізі рослинництва та тваринництва); субсидії на придбання ресурсів (компенсація частини здійснених інвестицій (у рамках цільових програм, зокрема, будівництва ферм і тепличних комплексів тощо); стимулювання технічного переоснащення господарств агропромислового сектора, зокрема машинобудівною продукцією на основі лізингу; здійснення цінового регулювання аграрного ринку; підтримка окремих форм господарювання на селі; фінансування заходів щодо розвитку соціальної сфери; кредитування витрат аграрного сектора тощо. Однак фінансові інструменти регулювання розвитку сільськогосподарського

виробництва потребують подальшої розробки та узгодження відповідно до поточних потреб і глобалізаційних викликів конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Метою статті є встановлення фінансових інструментів державного регулювання сільськогосподарського виробництва, що найбільшою мірою відповідають нагальним потребам сектора.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, адаптованого до ринкових умов, неможливий без дієвого господарського механізму, спрямованого на забезпечення його збалансованого та стабільного функціонування. Господарський механізм може ефективно функціонувати лише в тому випадку, якщо всі напрямки господарського управління будуть чітко налагоджені і максимально використані всі його внутрішні резерви, що підвищують ефективність діяльності підприємств.

Існують фактори, що стримують ефективну роботу господарюючих суб'єктів, основними з яких є: слабка матеріально-технічна база, вибуття основних засобів; недосконалість каналів збуту; відсутність матеріального і морального стимулювання; недостатність висококваліфікованих фахівців; зниження продуктивності праці; соціально-психологічні причини (незадовільні житлово-побутові умови, конфлікти в колективі тощо); нерегулярна виплата заробітної плати; недостатній рівень планування; висока собівартість продукції; зниження родючості ґрунтів і продуктивності тварин; слабкий контроль, аналіз, неякісна організація виробництва; ослаблення договірної, технологічної, виконавчої дисципліни в сільськогосподарських підприємствах, слабка розрахункова дисципліна за кредиторською та дебіторською заборгованістю; недооцінювання ролі організаційно-розпорядчих методів управління [10].

У сільськогосподарських господарств залишаються невикористаними чималі внутрішні резерви, важливою умовою реалізації яких є формування господарського механізму за двома основними напрямками: організаційно-економічним та соціальним. При цьому однією з основних умов поліпшення якості управління на всіх рівнях є грамотний підбір, розстановка, навчання і виховання кадрів. Наявність кваліфікованих працівників, професіоналів, які володіють сучасними методами управління, які вміють сформувати колектив і надихнути його на досягнення поставленої мети, є великим резервом підвищення ефективності використання наявних обмежених ресурсів, стабілізації, а потім і зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на загальному тлі спаду і зниження товарності сільського господарства.

Подолання негативних наслідків у системі управління сільськогосподарським виробництвом можливе за умов реалізації таких взаємопов'язаних і взаємообумовлених підсистем господарського механізму, як організаційно-адміністративна, технолого-економічна, фінансово-економічна та соціальна, але це не виключає втручання держави в аграрну сферу економіки. Це положення визначається низкою об'єктивних чинників: різноманітність природно-кліматичних умов, які диктують необхідність створення та розвитку системи захисту сільськогосподарських товаровиробників, страхування їх діяльності; нестійкість цін і доходів в агропромисловому виробництві, що залежать як від природних факторів, так і від кон'юнктури ринку; високий ступінь монополізації в фондо- і ресурсозабезпечуючих, обслуговуючих і переробних галузях; слабка привабливість інвестування сільського господарства; особливість формування соціальної інфраструктури села. Отже, оптимальне поєднання державного і господарського управління можливе при ефективному функціонуванні господарського механізму на всіх щаблях управління.

Головним завданням системи регулювання в сучасних умовах є поліпшення макроекономічних умов функціонування сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм. У результаті реалізації моделі, вільної від державного втручання, постійно наростає диспаритет цін на сільськогосподарські та промислові товари, господарствам все важче витримувати енергетичні й транспортні тарифи, які неухильно збільшуються, вони не в змозі користуватися кредитами банків з їх високими процентними ставками та вимогами щодо забезпечення заставами зворотності одержуваних позик, для них обтяжливі нерівноправні взаємовідносини з переробними підприємствами.

У цих умовах як основний принцип систем регулювання розвитку АПК цілком обґрунтовано і закономірно повинна здійснюватися підтримка сільського господарства з боку держави, цілі якої полягають у тому, щоб забезпечити розширене відтворення, підвищувати доходи зайнятих у галузі працівників, вирішувати соціальні проблеми села, тобто прискорювати розвиток сільського господарства в усьому різноманітті змісту цього процесу. Державна підтримка не замінює, а доповнює заходи, здійснювані на господарському рівні з раціоналізації і підвищення ефективності виробництва. Вона –

не прояв благодійності відносно сільськогосподарських товаровиробників, необхідність її обумовлена і нинішньою економічною ситуацією в аграрному секторі, і самими особливостями сільського господарства [6].

Основні засади бюджетного фінансування сільського господарства в Україні визначені в Законах України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», а також у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» та ін.

Державна фінансова підтримка, як правило, спрямовується на заходи, що мають важливе значення для розвитку сільського господарства і не можуть бути профінансовані власними коштами аграрних підприємств або за рахунок кредитів комерційних банків [2]. Державна підтримка сільського господарства може здійснюватися у різних формах: прямі фінансові вливання в сільське господарство (субсидії, дотації, компенсації тощо); надання сільськогосподарським товаровиробникам коштів на поворотній основі (заповнення сезонної нестачі оборотних коштів, лізинг сільськогосподарських засобів виробництва тощо); заходи регулювання, здійснювані державою по різних аспектах функціонування АПК (реструктуризація заборгованості господарств, вдосконалення умов реалізації сільськогосподарської продукції, оптимізація цінових співвідношень та ін.); бюджетне фінансування організацій, що здійснюють наукове, кадрове, інформаційне забезпечення сільського господарства [3].

Державна підтримка сільського господарства України охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які спрямовуються на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію процентних ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом [4]. Нині рівень бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва є незначним. На підтримку сільського господарства у 2012 р. було передбачено витратити 10,479 млрд. грн. (65 %) загального обсягу аграрного бюджету (15,243 млрд. грн.), з них 9,044 млрд. грн. (90 %) – за рахунок спеціального фонду.

Загальні доходи Державного бюджету на 2013 рік визначені у сумі 361,51 млрд. грн. (на 28,7 млрд. більше доходів бюджету на 2012 рік), видатки – 410,66 млрд. грн. (на 52,7 млрд. більше видатків бюджету на 2012 рік).

Видатки у розпорядженні Мінагрополітики на 2013 рік становлять 8,3 млрд. грн. (у тому числі 3,35 млрд. грн. (42 %) зі спеціального фонду), що на 100 млн. грн. або на 30% менше бюджету 2012 р. У 2013 р. на видатки розвитку передбачено 1,4 млрд. грн. (17 % аграрного бюджету), а у 2012 р. – 43 % [1].

Порівняно з 2012 роком у зв'язку зі значним дефіцитом фінансових ресурсів зменшено видатки за бюджетними програмами: «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» (більш ніж у 10 разів із 1,007 млрд. грн. до 97 млн. грн.); «Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними» (з 1075,0 млн. грн. до 0,1 млн. грн.). Передбачається, що фінансування сфери буде проводитися за рахунок залишків, які не було використано у 2012 році (близько 500-600 млн. грн.); «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу» (з 30 млн. грн. до 8,8 млн. грн.); фінансування досліджень, прикладних наукових та науково-технічних розробок, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням – до 117,5 млн. грн. проти 166 млн. грн. у бюджеті на 2012 рік [7]. Таким чином можна зробити висновок, що Державний бюджет 2013 року для аграріїв є дуже жорстким і підтримка сільськогосподарського сектора в поточному році буде формальною. Отже, беручи до уваги макроекономічні умови і властиві цій галузі особливості, що об'єктивно складаються не на користь сільського господарства, необхідне, з одного боку, збільшення фінансових коштів, що виділяються для цієї галузі в державному та міських бюджетах, а з другого, – найбільш ефективно їх використання.

Однією з перспективних моделей розвитку галузі є надання державної підтримки для розвитку інтегрованих агропромислових одиниць, оскільки вони поєднують виробництво, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, максимально виключаючи нераціональні витрати з маркетингу, які часто займають у собівартості продукції до 60 %; з управління виробництвом; транспортні витрати, що досягають 40 % до рівня витрат на реалізацію продукції; втрати продукції при зберіганні, що становлять для сільськогосподарських товаровиробників від 10 до 30 % виробленої продукції, та інші [9]. Тому доцільно інвестувати державні кошти не у виробництво розрізнених товаровиробників, а саме в інтегровані агропромислові формування, що здатні використовувати їх більш раціонально для вдосконалення своєї матеріально-технічної бази (рис. 1). Система державної підтримки інтегрованих

формувань повинна будуватися таким чином, щоб сприяти реальному зміцненню їх економіки і формуванню умов для подальшого економічного зростання.

Рис. 1. Пріоритетні напрями фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва з боку держави

Фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва та сфери переробки продукції, як показує вітчизняний і світовий досвід, може стати більш дієвою і ефективною, якщо основні кошти спрямовувати на здійснення заходів з підвищення науково-технічного рівня сільськогосподарського виробництва, включаючи надання підтримки в ресурсному забезпеченні більш інтенсивних технологій у рослинництві, тваринництві, переробці продукції [5].

Пріоритетне значення у використанні наданих сільськогосподарським підприємствам дотаційних коштів мають елітне насінництво, племінна справа, підвищення родючості ґрунтів, збільшення застосування добрив і засобів захисту рослин, ветеринарні заходи, придбання техніки, підготовка та перепідготовка кадрів, розвиток інформаційно-консультаційних технологій.

Подолання кризи в агропромисловому комплексі вимагає зміни діючої моделі кредитних відносин. Кредитна політика має бути логічним продовженням підтримки сільськогосподарських підприємств і слугувати одним із інструментів державного регулювання їх розвитку. У зв'язку з цим потрібне забезпечення пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств за пріоритетними інвестиційними програмами – такими як підвищення науково-технічного рівня сільськогосподарського виробництва, розвиток бази зберігання і переробки продукції, доведення соціальної інфраструктури села до нормативного рівня та інших.

Субсидії сільськогосподарським підприємствам слід надавати на відшкодування частини витрат на сплату відсотків за такими видами кредитів:

– короткострокові кредити, що надаються на термін до одного року на придбання паливно-мастильних матеріалів, запасних частин і матеріалів для ремонту сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, ветеринарних препаратів та інших матеріальних ресурсів для проведення сезонних робіт, купівлю молодняка сільськогосподарських тварин та сплату

страхових внесків при страхуванні сільськогосподарської продукції, а також організаціям, що здійснюють переробку сільськогосподарської продукції;

– інвестиційні кредити, що надаються на термін до восьми років на придбання обладнання вітчизняного та зарубіжного виробництва, спеціалізованого транспорту, спецтехніки і устаткування, будівництво, реконструкцію та модернізацію тваринницьких комплексів (ферм), будівництво пунктів з первинної переробки сільськогосподарської продукції, включаючи холодильну обробку м'ясної та молочної продукції та ін.

Метою здійснення заходів з розвитку соціальної інфраструктури є підвищення рівня і якості життя сільського населення, для цього необхідне поліпшення житлових умов сільського населення, надання субсидій молодим сім'ям і молодим фахівцям, які проживають у сільській місцевості.

У ринкових умовах зростає роль консультаційних та інформаційних функцій органів управління АПК. У зв'язку з цим необхідний розвиток на всіх рівнях управління АПК консультаційних та інформаційних служб. Вони повинні забезпечувати проведення навчально-консультаційної діяльності, включаючи організаційно-юридичний супровід господарських операцій, експертизу проектів, аудит, а також маркетингові дослідження для визначення стратегії поведінки учасників ринку.

Цілями здійснення заходів з надання консультаційної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам, перепідготовки фахівців для сільського господарства є розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення до консультаційних послуг, а також підвищення якості перепідготовки та кваліфікації фахівців для сільського господарства.

Наведені вище основні напрямки державної підтримки доцільно доповнити наданням субсидій на переробку сільськогосподарської продукції інтегрованим агропромисловим формуванням, оскільки вони, на відміну від сільськогосподарських підприємств, мають більші обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, особливо нетранспортабельної чи малотранспортабельної продукції та продукції миттєвого споживання, а отже, їй гострішою є необхідність її промислової переробки на місці. Вирішення цієї проблеми полягає в наданні фінансової підтримки на придбання спеціального обладнання, індустріальних технологій, що охоплюють весь технологічний процес переробки сільськогосподарської продукції. Таким чином, необхідний єдиний виробничий комплекс взаємопов'язаних і доповнюючих один одного виробництв, що дозволить пов'язати між собою організаційно-економічні, науково-технічні та технологічні заходи, розширити необхідну для сталого розвитку агропромислового комплексу фінансову базу за рахунок підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва.

Висновки та напрямок подальших досліджень. Пріоритетне значення у використанні виділених сільськогосподарським підприємствам і агропромисловим інтегрованим формуванням дотаційних коштів повинні мати такі фактори науково-технічного прогресу, як елітне насінництво, племінна справа, підвищення родючості ґрунтів, збільшення застосування добрив і засобів захисту рослин, ветеринарні заходи, придбання техніки, підготовка та перепідготовка кадрів, розвиток інформаційно-консультаційних технологій.

Подолання кризи сільськогосподарського виробництва вимагає зміни діючої моделі кредитних відносин. Кредитна політика має бути логічним продовженням підтримки підприємств агропромислового комплексу (в тому числі інтегрованих) і слугувати одним із інструментів його державного регулювання. В зв'язку з цим потрібне забезпечення пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств за пріоритетними інвестиційними програмами (зокрема, з підвищення науково-технічного рівня сільськогосподарського виробництва, розвитку бази зберігання і переробки продукції, доведення соціальної інфраструктури села до нормативного рівня та інших).

Список використаної літератури

1. Аграрний бюджет-2012: видатки скорочено на 2,26 млрд. грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zerno.org.ua>
2. Азізов С. П. Організація аграрного виробництва і бізнесу: підруч. / Азізов С. П., Саблук П. Т., Канінський П. К.; за ред. проф. С. П. Азізова, П. Т. Саблука. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 790 с.
3. Дем'яненко М. Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : [монографія] / Дем'яненко М. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. та ін. ; за ред. М. Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
4. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А. Д. Діброва. – К. : Формат, 2008. – 488 с.

5. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О. Л. Попова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 352 с.
6. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року : наук. вид. / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 112 с.
7. Ключко В. М. Шляхи підвищення ефективності АПК України / В. М. Ключко // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 45–48.
8. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2013 року : стат. бюл. / [за ред. О. М. Прокопенко]. – К. : Держ. служба статистики України, 2013. – 53 с.
9. Прунцева Г. О. Проблеми фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Г. О. Прунцева. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Economics/3_prunceva%20g.o.doc.htm
10. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України / О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко, В. О. Скороход ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 100 с.
11. Сільське господарство України за 2012 рік : стат. зб. / [за ред. Н. С. Власенко]. – К. : Держ. служба статистики України, 2013 р. – 402 с.

References

1. Agrarian Budget 2012: expenditures are cut to 2.26 milliard UAH [Internet]. Available from: <http://www.zerno.org.ua>
2. Azizov, S. P., Sabluk, P. T. and Kanins'kyj, P. K. (2006) The organization of agrarian production and business. In: S. P. Azizov, P. T. Sabluk (Eds.). Kyiv : NNCz IAE, 790 p.
3. Dem'yanenko, M. Ya., Sabluk, P. T., Skupyj, V. M. et al. (2011) State policy of financial support of AIC agrarian sector development. In: M. Ya. Dem'yanenko (Ed.). Kyiv: NNCz IAE, 372 p.
4. Dibrova, A. D. (2008) State regulation of agricultural production: theory, methodology, practice. Kyiv: Format, 488 p.
5. Popova, O. L. (2009) Sustainable development of agrosphere of Ukraine: policy and mechanisms. Kyiv, 352 p.
6. Strategic directions of the development of agriculture of Ukraine for the period until 2020 (2012) In: Yu. O. Lunpenko, V. Ya. Mesel'-Veselyak (Eds.). Kyiv: NNCz IAE, 112 p.
7. Klochko, V. M. (2013) The ways of increasing of AIC efficiency of Ukraine. *Ekonomika APK*, (1), pp. 45–48.
8. The area under cultivation of crops for the harvest of 2013 (2013) In: O. M. Prokopenko (Ed.). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, 53 p.
9. Prunceva, G. O. Problems of financing of agricultural enterprises activity [Internet]. Available from: http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Economics/3_prunceva%20g.o.doc.htm
10. Sobkevych, O. V., Rusan, V. M., Yurchenko, A. D. and Skorokhod, V. O. (2011) The development of agriculture as a prerequisite for food security of Ukraine. In: Ya. A. Zhalilo (Ed.). Kyiv: NISD, 100 p.
11. Agriculture of Ukraine for 2012 (2013) In : N. S. Vlasenko (Ed.). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, 402 p.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2014.

Рецензенти: О. В. Коломицева, д.е.н., професор, зав. кафедри економічної кібернетики та маркетингу ЧДТУ; В. О. Шпильова, д.е.н., професор Черкаської філії ПВНЗ «Європейський університет».